

АНОТАЦІЯ

Жозе да Коста Г. О. Педагогічні умови творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта /Педагогіка за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021.

Дослідження присвячене вивченню проблеми творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що зміни, які відбуваються в системі освіти і науки України, зумовили попит на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, творчо активна, різнобічно розвинена, тобто на новий тип інтелігенції. Пріоритетом освіти в сучасній школі згідно з новим Законом «Про освіту» (2017) є посилення творчого складника в змісті всіх освітніх галузей і принципова орієнтація учнів на розвиток творчості. Зазначене стосується дітей різного віку, зокрема й учнів основної школи. Процес навчання в закладах загальної середньої освіти має бути зорієнтований на розвиток певно визначених творчих здібностей особистості. Та й не дивно, у швидко мінливих економічних умовах «виживає» особистість, яка може самостійно здобувати знання, застосовувати їх у життєвих ситуаціях, генерувати нові ідеї й доводити їх практичну значущість. Саме така людина має бути соціально захищеною, конкурентоздатною на ринку робочої сили. Чим більше розвинені творчі здібності в особистості, тим легше їй адаптуватися до нових реалій, самореалізуватися в обраній професії та у звичайному житті, простіше встановлювати контакти з оточенням та вирішувати проблеми різної складності.

Держава ставить завдання перед освітянами, суть якого полягає в тому, що людина є найвищою цінністю суспільства будь-якої країни, а

самореалізація особистості як максимально повне розкриття талантів і ресурсних можливостей у повсякденному житті й професійній діяльності має забезпечити її самобутність і самодостатність (Закон «Про освіту» (2017)). У Концепції «Нової української школи» зазначено, що лише згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих, яких підготувала школа, мають забезпечити потужну державу й конкурентну економіку. Великі можливості у вирішенні цього завдання створює навчальна проєктна діяльність. Зрештою, уміти організувати, реалізувати чи брати участь у проєктах – вагома життєва компетентність особистості, основи якої можливо оптимально сформувані й розвинути в умовах навчання особистості в закладах загальної середньої освіти.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності, а саме: активізація потреб творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності; розроблення й використання різнорівневих навчальних проєктних завдань у процесі формування творчої самореалізації учнів основної школи; заохочення та стимулювання вчителів до самовдосконалення навичок творчої співпраці з учнями та їхніми батьками для підвищення ефективності навчальної проєктної діяльності;

– *уточнено* поняття «творча самореалізація учнів основної школи» як інтегральне особистісне новоутворення, яке характеризується сформованою мотиваційно-ціннісною сферою повноцінного саморозкриття й самореалізації в процесі навчання, зокрема в навчальній проєктній діяльності; повними й глибокими знаннями з навчальних предметів; уміннями творчої самореалізації в навчальній проєктній діяльності (інтелектуально-евристичні, соціально-комунікативні, уміння

самоорганізації); уміннями рефлексії (самооцінка, оцінка продуктів діяльності інших учасників проєктів); компоненти творчої самореалізації учнів основної школи (мотиваційно-ціннісний, креативно-діяльнісний, особистісно-пізнавальний); критерії з відповідними показниками рівнів творчої самореалізації учнів основної школи, а саме: *мотиваційно-пізнавальний* (прагнення учнів основної школи до творчої самореалізації в процесі навчання; бажання школярів підліткового віку займатися навчальною проєктною діяльністю); *творчо-діяльнісний* (повнота й глибина знань з навчальних дисциплін філологічного напрямку навчання; уміння творчої самореалізації в навчальній проєктній діяльності), *рефлексивно-коригувальний* (самооцінка на основі рефлексії).

– *подальшого розвитку* набули педагогічні методи, зокрема метод проєктів, організаційні форми, вправи, ситуації, навчальні проєкти, що сприяють формуванню творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності.

Унаслідок аналізу наукової літератури (І. Іонова, Л. Левченко, Р. Пріма, Л. Рибалко, Н. Сегеда та інші) розкрито такі базові поняття дослідження, як: самореалізація особистості, творча самореалізація особистості, учні основної школи, навчальна проєктна діяльність.

Визначено мету самореалізації особистості як максимально повне розкриття потенційних можливостей в різних видах діяльності. Уточнено структурні складові самореалізації особистості: самопізнання, самовизначення, самовдосконалення, саморозвиток, самоконтроль, саморегуляція, самоорганізація. Зазначено, що результатом самореалізації особистості є продукт освітньої діяльності виконаний на творчому рівні.

На основі аналізу головних ідей теорії самореалізації особистості й практики учнівської творчості виокремлено компоненти творчої самореалізації учнів основної школи: мотиваційно-ціннісний, креативно-діяльнісний, особистісно-пізнавальний.

Уточнено критерії (мотиваційно-пізнавальний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний) з показниками рівнів творчої самореалізації учнів основної школи (високий, середній, низький).

Охарактеризовано навчальну проєктну діяльність школярів як цілеспрямовану взаємодію вчителів та учнів під час розв'язання навчальних проєктних завдань, під час якої розкривається творчий потенціал учасників освітнього процесу (О. Жерновникова, І. Іонова, А. Пуліна та інші).

Описано зміст констатувального, формувального, контрольного етапів педагогічного експерименту, проаналізовано результати.

Організація дослідження на констатувальному етапі полягала в проведенні педагогічного експерименту, до якого було залучено 762 учні та 61 учитель основної школи.

Згідно з уточненими критеріями й показниками, поданими в першому розділі, було проведено зрізи стану творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності. Результати аналізу зазначеного етапу експерименту засвідчили, що учні основної школи виявляють інтерес до нових видів пізнавальної діяльності, однак недостатньо активні в навчальній проєктній діяльності. Перехресне опитування учителів, батьків, учнів засвідчило те, що бажання й готовність до пізнання має бути підтримане педагогічними умовами творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності.

Під час організації формувального етапу педагогічного експерименту впроваджено педагогічні умови творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності. Перша умова – активізація потреб творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності – упроваджена через переконання, заохочення, приклад, ситуації успіху під час участі школярів у проєктах eTwinning. У експериментальних групах особливу увагу надавали формуванню мотиваційно-ціннісного компонента творчої самореалізації учнів основної школи.

Під час другої умови – розроблення й використання різнорівневих навчальних проєктних завдань у процесі формування творчої самореалізації учнів основної школи – відбулося інтегрування змісту навчальних предметів на прикладі освітньої платформи eTwinning, за допомогою якої було реалізовано інтегровані міжпредметні лінії. До того ж варіативність включала не лише різноманіття завдань, але й вибір користування іноземними мовами. Ефективними виявилися навчальні проєкти за змістом, за формою, за рольовими позиціями, за метою. Навчально-методичне забезпечення та інструменти (сценарії інтегрованих навчальних проєктів з освітніх галузей «Мови та літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство» та інше) спрямовували на формування креативно-діяльнісного та особистісно-пізнавального компонентів творчої самореалізації учнів основної школи.

У експериментальних групах відповідно до третьої умови – заохочення та стимулювання вчителів до самовдосконалення навичок творчої співпраці з учнями та їхніми батьками для підвищення ефективності навчальної проєктної діяльності – учителям основної школи була надана науково-методична допомога (методичний фестиваль, проблемний стіл, проблемно-аналітичні бесіди, ігрове моделювання ситуації) і підтримка в організації проєктів з залученням учнів та їхніх батьків. Реалізація цієї умови сприяла формуванню усіх компонентів творчої самореалізації учнів основної школи.

Ефективними виявилися сценарії до проєктів на освітній платформі eTwinning та інтегрованих навчальних проєктів з освітніх галузей «Мови та літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство»; педагогічний проєкт «Я це вмію і радо поділюся»; майстер-клас «Використання навчальної проєктної діяльності на уроках в ЗЗСО».

На контрольному етапі педагогічного експерименту проведено аналіз та узагальнення результатів запроваджених педагогічних умов. Ефективність педагогічних умов творчої самореалізації учнів основної школи в навчальній проєктній діяльності засвідчує позитивна динаміка показників відповідних

рівнів. Застосування засобів математичної статистики (критерій згоди Пірсона) підтвердило достовірність приросту даних в експериментальних групах та несуттєвий приріст у контрольних групах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що автором розроблено та впроваджено в практику закладів загальної середньої освіти навчально-методичне забезпечення (різномірівневі навчальні проєктні завдання, тренувальні вправи, рольові ігри, навчальні проєкти, нестандартні уроки, навчальні проєкти на освітній платформі eTwinning); програму факультативу «Відкриваємо Європу разом» з навчальним посібником «Відкриваємо Європу разом» для учнів 5-9-х класів. Для цілеспрямованої підготовки вчителів основної школи до навчальної проєктної діяльності реалізовано проєкт «Я це вмію і радо поділюся», проведено майстер-клас «Використання навчальної проєктної діяльності на уроках в закладах загальної середньої світи», відкритий професійний клуб «Майстер своєї справи». Для реалізації педагогіки партнерства в навчальній проєктній діяльності розроблено і впроваджено: методичний фестиваль «Нова українська школа: разом до успіху»; методичні посиденьки «Інтернет залежність чи саморозвиток: технології в умовах цифрового світу»; педагогічна студія «Формування освітнього середовища для розвитку здібностей та навчання обдарованих учнів»; семінар «НУШ: вектори цінностей та орієнтирів. Формула успіху».

Матеріали дослідження *впроваджено* в освітній процес ЗЗСО Шевченківського району міста Харкова: № 29 (довідка № 193 від 23.06.2020), 89 (довідка від 15.06.2020 № 404/01-32), 99 (довідка від 18.06.2020 № 01-40/127-1), 148 (довідка від 15.06.2020 № 01-34/149); Московського району міста Харкова (довідка від 17.06.2020 № 1617/07-36/20): № 25, 43, 111, 139, 143; Комунальних закладів «Дергачівський ліцей №1», «Дергачівський ліцей №2», «Дергачівський ліцей №3», «Солоницівський ліцей №1», «Солоницівський ліцей №3», «Великопроходівський ліцей» (довідка від 22.06.2020 № 01-28/415).

Теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями *можуть* *послугуватися* вчителі під час освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, а також у закладах вищої педагогічної освіти в процесі розробки навчальних програм, робочих навчальних програм, силабусів із загальної педагогіки, педагогіки Нової української школи. Матеріали дослідження *доцільно використовувати* в процесі підвищення кваліфікації вчителів у закладах загальної середньої освіти. Низка окреслених питань може бути тематикою для шкільних методичних об'єднань та науково-методичних семінарів у закладах загальної середньої освіти.

Особистий внесок дисертанта. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, розглянута творча самореалізація учителів та учнів основної школи в умовах реформи освіти в Україні [1] та висвітленні інноваційні підходи до творчого співробітництва освітян у контексті Нової української школи [21]. Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід» (Житомир, 2017), «Психологічно-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017, 2018), «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2017), «Інноваційні наукові дослідження в сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018), «Педагогіка в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі» (Румунія, Бая-Маре, 2018), «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика» (Одеса, 2018), «Духовно-інтелектуальне навчання і виховання в ХХІ столітті» (Харків, 2019), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2019), «Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті» (Харків, 2019); *усеукраїнських* – «Пріоритетні напрямки вирішення

актуальних проблем виховання і освіти» (Харків, 2017), «Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності (Харків, 2018); *регіональних*: Круглий стіл «Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності» (Харків, 2017).

Ключові слова: творча самореалізація учнів основної школи, навчальні проєктна діяльність, заклад загальної середньої освіти, педагогічні умови, освітня платформа eTwinning, різнорівневі навчальні проєктні завдання, творча співпраця в освітньому середовищі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації:

1. Rybalko L., Jose da Costa H. Creative self-realization of teachers and students of the secondary schools in the conditions of educational reformation in Ukraine / *Educational Studios: Theory and Practice : monograph* / edit. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Prague-Vienna : Premier Publishing, 2018. 420 p. P. 207-215. <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1439/1/Educational%20Studios.pdf>

2. Жозе да Коста Г.О. Духовно-інтелектуальне виховання школярів Харківського ліцею № 89 Харківської міської ради Харківської області / Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті : міжнародна кол. монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко. Харків: Вид. Стиль Издат, 2019. С. 339-343. <http://ol.world-ontology.org/%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d1%8f-2019/>

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Жозе да Коста Г.О. Теоретичні засади навчальної проєктної діяльності учнів основної школи. *Науковий вісник* : зб. наук. праць. Миколаїв

: Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, 2017. Вип. 3 (58). С. 129-135.

4. Жозе да Коста Г.О. Аналіз різних підходів науковців до тлумачення поняття «педагогічні умови». *Проблеми освіти* : зб. наук. праць. Житомир : Інститут модернізації змісту освіти МОН України, 2017. Вип.87. С. 91-96.

5. Жозе да Коста Г.О. Портрет творчого учня очами вчителя. *Імідж сучасного педагога*. № 1 (178). 2018. С. 78-85.

6. Жозе да Коста Г.О. Методика діагностики рівня творчої самореалізації учнів основної школи. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 3, 2018. С. 11-15.

7. Жозе да Коста Г.О. Проектна діяльність в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. *Науковий часопис. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2019. Вип.69. С. 69-74.

8. Жозе да Коста Г.О. Характеристика поняття «творчі здібності учнів основної школи» *Virtus: Scientific Journal*. Editor-in-Chief M.A. Zhurba. СРМ «ASF» (Canada, Monreal). November №38, 2019. Pp. 103-107

9. Жозе да Коста Г.О. Проблема творчої самореалізації учнів основної школи у філософській та психолого-педагогічній літературі. *Colloquium-journal*. «Chocimska 24, 00-001 Warszawa, Poland», № 27 (51), 2019. Pp. 17-21.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Жозе да Коста Г.О. Застосування методу проєктів у зарубіжних моделях навчання учнів. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика (Харків, 11 квітн. 2017 р.). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. С. 231-234.

11. Жозе да Коста Г.О. Формування освітніх проєктних компетенцій суб'єктів педагогічного процесу. *Круглий стіл : Компетентнісний підхід в*

освіті та професійній діяльності (Харків, 27 квітн. 2017 р.). Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017.

12. Жозе да Коста Г.О. Проблема самореалізації особистості у дослідженнях сучасних зарубіжних науковців. Матеріали наук.-практ. конф. : Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти (Харків, 28-29 липня 2017 р.). Х. : «Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 91-95.

13. Жозе да Коста Г.О. Тенденції розвитку проєктної технології у зарубіжній педагогіці ХХ століття. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі (Київ, 1-2 вересня 2017 р.). К. : Київська наукова організація педагогіки та психології, 2017. С. 6-10.

14. Жозе да Коста Г.О. Аналіз різних підходів науковців до тлумачення поняття «педагогічні умови». Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід (Житомир, листопад 2017 р.) С. 113-118.

15. Жозе да Коста Г.О. Принцип урахування вікових і психологічних особливостей учнів основної школи як умова їхньої творчої самореалізації. *Наукове періодичне видання «Український психолого-педагогічний науковий збірник»*. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. Вип. 10. С. 77-81.

16. Жозе да Коста Г.О. Проєктна діяльність в освітньо-виховному процесі у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних авторів. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика (Одеса, 19-20 січня 2018 р.). Одеса : Південна фундація педагогіки, 2018. С. 61-64.

17. Жозе да Коста Г.О. Спільна робота учня та вчителя в умовах реформи системи освіти в основній школі. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах

сучасних викликів: теорія і практика (Харків, 10 квітн. 2018 р.). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 148-151.

18. Жозе да Коста Г.О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках англійської мови. Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. : Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності (Харків, 19-20 квітн. 2018 р.). Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 59-63.

19. Жозе да Коста Г.О. Практичні прийоми для розвитку творчої самореалізації учнів основної школи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Інноваційні наукові дослідження в сфері педагогічних та психологічних наук (Київ, 4-5 травня 2018 р.). К. : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Навчально-науковий Гуманітарний інститут. Кафедра психології та педагогіки, 2018. С. 32-36.

20. Жозе да Коста Г.О. Навчальна проєктна діяльність у закладах загальної середньої освіти. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Педагогіка в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі (Румунія, Бая-Маре, 21-22 грудня 2018р.). Бая-Маре : Технічний університет Клуж-Напока, 2018. С. 156-160.

21. Рибалко Л.С., Жозе да Коста Г.О. Інноваційний підхід до творчого співробітництва освітян у контексті Нової української школи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті (Харків, 11-12 квітн. 2019 р.). Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 173-176.

22. Жозе да Коста Г.О. Проєктна діяльність як засіб самореалізації творчої особистості учня основної школи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки (Запоріжжя, 24-25 трав. 2019). Запоріжжя : Класичний приватний університет кафедра освіти та управління навчальним закладом. Академія «БОЛАШАК» (Казахстан), 2019. С. 69-71.

23. Жозе да Коста Г.О. Духовно-інтелектуальне навчання і виховання школярів Харківської ліцею № 89. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. :

Духовно-інтелектуальне навчання і виховання в ХХІ столітті (Харків, 23 трав. 2019 р.). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019.

24. Жозе да Коста Г.О. Критерії творчої самореалізації учнів основної школи. Матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. : Perspectives of world science and education (Осака, Японія, 25-27 березня 2020 р.). CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020. С. 300-306